

Jan Libbenga

Paupers en boeven

200 jaar strafkolonie
Veenhuizen

Inhoud

- Inleiding. Hollands Duivelseiland 7
1. Verheffing op woeste gronden 13
  2. Eener Landbouwende Kolonie in deszelfs noordelijk gedeelte 23
  3. Hard werken voor 'slegts 13 stuivers daags' 30
  4. Gesticht voor 'luilevende armen' 39
  5. Colonie pour la répression 45
  6. Gevangenhuizen in fabrieken herscheppen 53
  7. Lastertaal uit eenen donkere hoek 62
  8. Onvolkomen voor het oogmerk, en de gereedschappen slecht 74
  9. Veenhuizen, *une place d'attraction!* 83
  10. Door verpleegden gebouwd 92
  11. Kweekplaats van luijaards 105
  12. Vluchtoord Veenhuizen 118
  13. Den zwoeger loont 126
  14. Martelaren voor die troep uit Breda 140
  15. De Indië-weigeraars van Bankenbosch 158
  16. Het Kwartet van Norg 168
  17. Vijf jaar zon en mata glap 177
  18. Jehovah's achter de tralies 185
  19. De verkeerszondaars van Bankenbosch II 192
  20. Klachten, werkstakingen en uitbraken 199
  21. Experimenteren met een terugkeer naar de maatschappij 209
  22. Liberaal en drugsvrij 217
  23. De aanpak van jonge criminelen 230
  24. Modernisering van het gevangeniswezen 236
  25. Fusies, sluiting en de Noorse uitweg 243
  26. Nieuwe bestemmingen en toeristische attractie 250
  27. 'Haagse Harry met zijn gouden ketting zit hier niet meer' 261
- Bronnen 268
- Register 285

'Huis en Haard', waar Jan Libbenga opgroeide (Drents Archief)

Inleiding. Hollands Duivelseiland

De namen gingen rond op het schoolplein: Joop Doderer, beter bekend als Swiebertje, en de pianist van het Cocktail Trio zaten in Veenhuizen. Straf voor rijden met een glaasje op. Mijn vader, hoofd Administratie van strafgevangenis Norgerhaven, deed zijn mond nooit open, maar de cipiers konden geen geheimen bewaren. Aan de eettafel gingen de namen over de tong en zo wist de Veenhuizer dorpsjeugd welke bekende Nederlanders, al was het voor een korte tijd, achter de tralies of afrastering van prikkeldraad zaten.

Dat je voor zo'n vergrijp tot een paar weken gevangenisstraf kon worden veroordeeld, is nu volstrekt ondenkbaar. Zoals alles in Veenhuizen zou veranderen. In de tweede helft van de jaren zeventig werkte mijn vader bijvoorbeeld niet meer bij de 'Gevangenis', maar nam de telefoniste op met: 'Penitentiare Inrichting'. Het klonk destijds vies en voos.

Opgroeien in Veenhuizen in de jaren zestig en zeventig werd vooral gekenmerkt door de imposante omgeving: uitgestrekte bossen en landerijen die achter de horizon nog kilometers doorliepen, werden afgewisseld door een stelsel van kaarsrechte kanalen en wijken met noeste, vierkante huizen uit het begin van de vorige eeuw, waarop ook nu nog stichtelijke spreuken staan: 'Werk en Bid', 'Arbeid Adelt' of 'Orde en Tucht'. Ze moesten aantonen welk zegenrijk, ernstig en heropvoedend werk daar wel niet werd verricht.

Voor de huisvesting werd voornamelijk naar de rang gekeken, niet naar de gezinsomvang. Mijn vader kreeg, net als de administratieve ambtenaren van middelbare rang voor hem, 'Huis en Haard' toegewezen, een kast van een woning met een tuin waaraan geen einde leek te komen. Een tuinman met vier kinderen kreeg een kleinere woning.

Dat Veenhuizen niet zomaar een dorp was, beseften we maar al te goed. Al was het maar omdat alles in Veenhuizen, van woningen tot kerken en tot in de jaren vijftig zelfs ook de scholen, eigendom was van het Rijk. Overal stonden bordjes *Verboden Toegang* en wie er niets te zoeken had kon met een proces-verbaal door een nors kijkende gestichtswacht in zwarte laarzen worden weggestuurd. Al had dit gesloten stelsel ook weer zijn voordelen: de wegenverkeerswet gold bijvoorbeeld niet op het

eigen terrein van Veenhuizen. En dus leerde de Veenhuizer jeugd er zichzelf autorijden.

Hoewel hermetisch afgesloten, had Veenhuizen over aandacht niet te klagen. Er zijn meer grammofoonplaten aan Veenhuizen gewijd – met dank aan in Bankenbosch verblijvende etherpiraten – dan aan het door Johnny Cash vereeuwigde San Quentin. AVRO-omroepster Ageeth Scherphuis kwam in 1965 met een cameraploeg naar Veenhuizen – wij zwaaiden als kinderen vanuit de boevenbus waarmee we naar school werden gebracht – en kort na de gevangenisopstand in Esserheem in 1967 bracht een journalist van *Panorama* in vale regenjas een bezoek aan het dorp. Mijn moeder werd ook geïnterviewd en sprak in het artikel een taal die ik haar nooit heb horen spreken: ‘Meid, je woont nergens zo veilig als naast een gesticht.’ Wat overigens waar was: de huisdeur ging zelden op slot.

Vrolijk werd het weekblad niet van het Drentse dorp: *Panorama* schetste Veenhuizen als een Hollands Duivelseiland, een droef oord dat het zonder dorpse schilderachtigheid moest stellen. Iedere tierigheid, al was het de duffe leut rond een friteskraam, ontbrak. Ook dat klopte, nergens anders kon het zo intens druilen als in Veenhuizen, maar voor ons ‘Veenhoezers’ was dit het paradijs op aarde.

De moderne tijd arriveerde er laat. Toen we telefoon kregen, was die via de centrale van Norgerhaven met de buitenwereld verbonden, hoewel ons huis geen onderdeel uitmaakte van de strafgevangenis. Al leek dat soms wel zo. In de groentetuin stonden gedetineerden in manchester pakken te schoffelen. Tegen het protocol in gaf mijn moeder deze mannen iedere ochtend koffie in de keuken. De gesprekken gingen over koetjes en kalfjes, nooit over de reden van de straf. Later zagen we ze niet meer; gevangenen in je achtertuin leek geen goed idee.

Het vervoer van de jeugd in boevenbussen tussen Veenhuizen I (Norgerhaven) en het kilometers verderop gelegen Veenhuizen II (Esserheem) kon op een gegeven moment ook niet meer. Op het terrein van het Nationale Gevangenis­museum staat een boevenbus van latere datum: iedere gedetineerde moest in een apart compartiment worden opgesloten om te voorkomen dat de bestuurder werd overmeesterd.

Slechts één keer heb ik mijn vader in de gevangenis opgezocht. Die werkte in de oude bezoekerszaal van Norgerhaven, mijn vroegere kleuterschool. Een kleuterschool die tegen de gevangenis was aangebouwd, zoiets zou tegenwoordig tot een nationale rel leiden.

Halverwege de jaren zeventig werd het gebied rond Norgerhaven en Esserheem uit veiligheidsoverwegingen zelfs volledig ontruimd. Tientallen gezinnen moesten vertrekken en de plek waar ik met vriendjes voetbalde veranderde in een spookdorp. Een rij woningen aan het Goudenregenplein ging tegen de vlakke, inclusief het hertenparkje met zijn trotse pauwen.

Veenhuizen was in mijn jeugd nauwelijks met zijn verleden bezig. Op school leerden we niets over de geschiedenis van het dorp. Het eerste boekwerkje waarin de geschiedenis van de kolonie door oud-ambtenaar van Justitie Ruurd Faber summier is opgeschreven verscheen pas in 1983.

Wel groeven we het verleden van Veenhuizen letterlijk en figuurlijk op in de omploegde landerijen achter ons huis. Tussen de modder troffen we pijpenkoppen, munten en aardewerk aan uit de tijd dat Johannes van den Bosch, de grondlegger van de strafkolonie, er moet hebben rondgelopen.

Ook tekende ik met een buurjongen volledig uit het hoofd een plattegrond van Veenhuizen. We kenden elk plekje. Bijna dan. Want wij vergaten, zo zie ik nu, het best bewaarde geheim van het dorp: het Derde Gesticht in Bergveen, even ten noorden van Esserheem: tegenwoordig een weiland met nog wat overgebleven gebouwen, maar vanaf 1823 het terrein van een van de drie imposante carrékazernes van de Maatschappij van Weldadigheid. Die had het aaneengesloten gebied van woeste gronden rond Veenhuizen – in totaal zo'n 3000 hectare groot – begin negentiende eeuw aangekocht om een kolonie te stichten voor landlopers, bedelaars, weeskinderen en vondelingen uit de grote steden.

Toen ik in 1981 het ouderlijk huis verliet, wist ik weinig meer over het verleden van Veenhuizen van Van den Bosch en de bedelaars. Tijdens mijn zoektocht in archieven begon de geschiedenis dan ook pas echt tot leven te komen. Gefascineerd heb ik in het Drents Archief naar een kaart uit 1902 staan kijken, toen het nieuwe woongesticht in Veenhuizen I nog in aanbouw was. De tuinen van ons huis en die van de burens werden in die tijd door krullende ornamenten gekenmerkt, zoals ik die ook heb gezien op tekeningen van Engelse tuinen in de oude bedelaarsgestichten. Ineens zag ik hoe het verlengde van de Hoofdweg – daar waar ik als kind heel wat voetstappen heb afgelegd – de toegangsweg was naar het wezen-gesticht waarmee de geschiedenis van Veenhuizen een aanvang nam. Of dat de grachtenloop – op minieme verschillen na – eeuwenlang identiek is gebleven.

Ook werd duidelijk dat Veenhuizen al die jaren een unieke plek binnen het Nederlandse gevangeniswezen heeft ingenomen. Wat begon als een experiment onder sociaal hervormer Johannes van den Bosch, werd na zijn dood voortgezet. Veenhuizen had als eerste een reclasseringsraad, een experimentele Open Gevangenis, kampen voor dienstweigende Jehovah's getuigen en overtreders van de Wegenverkeerswet, een Individuele Begeleiding Afdeling (IBA) voor gedrags- en persoonlijkheidsgestoorde gedetineerden, drugsvrije afdelingen en een werkkamp voor jongeren.

Veenhuizen experimenteerde daarnaast al vroeg met elektronische detentie, met detentiefasering (het geleidelijk toekennen van meer vrijheden aan gevangenen) en een systeem voor zelfmelders. Veenhuizen had er, dankzij een indrukwekkend areaal aan gebouwen, ook de capaciteit voor. Met name Groot Bankenbosch werd de onofficiële speeltuin van Justitie.

In die bijna tweehonderd jaar bleef resocialisatie – de terugkeer naar de maatschappij van verschoppelingen, vagebonden, ‘drankwetters’ en uiteindelijk zware criminelen – pal overeind staan. Niet alles lukte. De frustraties over de ongeneeslijke landloperij die bijna een eeuw aanhielden zijn door te trekken naar de mislukte pogingen om in de jaren zestig glaasje-op-automobilisten met bomen kappen, sloten uitdiepen en kanaalkanten onderhouden weer op het rechte pad te krijgen, of om in drillkampen ontspoorde jongeren discipline bij te brengen. Johannes van den Bosch zou er trots op zijn geweest, maar in beide gevallen bleef de recidive hoog.

Zo kwamen ook opvattingen over de humanisering van het strafrecht in de jaren zeventig op gespannen voet te staan met de snel toenemende verharding van de criminaliteit. Veenhuizen kreeg te maken met gijzelingen, uitbraken en drank- en drugshandel binnen de gevangenis-muren, waarop de directies aanvankelijk nauwelijks greep hadden. De zoektocht naar de juiste aanpak – werkstraffen, elektronische detentie en voorwaardelijke straffen met bijzondere voorwaarden – is ook nu nog volop gaande.

Een andere constante in de geschiedenis van Veenhuizen is de voortdurende dreiging van sluiting geweest, vanwege bezuinigingen, overcapaciteit of omdat de gebouwen in de ogen van Haagse politici te verouderd waren. Nog enkele jaren geleden dreigde staatssecretaris Teeven heel Veenhuizen van de kaart te vegen.

Veenhuizen heeft zich echter vaker heruitgevonden. Een keerpunt in de geschiedenis is ongetwijfeld het jaar 1917 geweest. Dankzij twee noodwetjes die een einde moesten maken aan overbevolkte gevangenissen, kon Veenhuizen zich ontwikkelen tot hulpgevangenis en uiteindelijk tot een volwaardige strafgevangenis. Anders was het oude bedelaarsoord nu letterlijk en figuurlijk vergane glorie geweest.

Desondanks bleef Veenhuizen nog vele jaren zijn unieke karakter behouden: een gesloten gemeenschap waarin bewoners en gevangenen in symbiose leefden en gestraften de plantsoenen aanharkten, de ramen lapten, de schoorsteen veegden en de tuinen onderhielden.

Dat Veenhuizen bestaat niet meer. Terwijl Justitie zich gaandeweg terugtrok achter hoge hekken, werd het dorp toegankelijk voor toeristen. In afgedankte Justitiegebouwen wordt nu kaas gemaakt of bier gebrouwen met namen als Weldoener, Vagebond en Zwarte Jongen. Er is een koffiebranderij, een graftrummelmuseum, een klimbos, een zeepmakerij en een herniakliniek. De boevenbus vervoert toeristen en in het restaurant van het Nationale Gevangenis­museum bestel je een Bankenbosch Gezond.

Over de toekomst van het dorp, met naar verwachting verminderde gevangenis­capaciteit, wordt inmiddels volop nagedacht. In de negentiende eeuw stond Veenhuizen symbool voor vernieuwende sociaaleconomische concepten en gebiedsontwikkeling. Voor die uitdaging staat Veenhuizen twee eeuwen later opnieuw.

Over Veenhuizen is al heel veel geschreven, al is het aanbod op zijn best fragmentarisch te noemen. Er zijn romans, boeken met anekdotes, verhalen van oud-bewoners, een familiegeschiedenis, een geschiedschrijving van de vroege (kinder)gestichten, cultuurhistorische en landschap­pelijke verkenningen en wetenschappelijke studies, maar de volledige geschiedenis van Veenhuizen was nog niet (uitgebreid) opgetekend. Een geschiedenis die begon met de oprichting van de Maatschappij van Weldadigheid, precies tweehonderd jaar geleden.

Voor *Paupers en boeven* heb ik niet alleen het Drents Archief bezocht, de belangrijkste bewaarplaats van alles wat met Rijkswerkinrichting Veenhuizen en de Maatschappij van Weldadigheid te maken heeft. Ook de krantenarchieven van Delpher.nl en het archief van de Staten-Generaal vormden belangrijke bronnen, net als het Instituut voor Sociale Geschiedenis, de Koninklijke Bibliotheek, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Openbare Bibliotheek in Amsterdam, de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam, het Noord-Hollands Archief, het

Nationaal Archief en het Archief van de Reclassering in Den Bosch. Ook sprak ik oud-directeuren en andere oud-werknemers. Hun namen staan zo veel mogelijk in de bronnenlijst vermeld.

Dit boek had niet kunnen worden gerealiseerd zonder een financiële bijdrage van het Nationaal Gevangenis­museum in Veenhuizen. Medewerkers van het documentatiecentrum van het museum hebben mij bovendien geholpen met het vinden van informatie en fotomateriaal. Mijn speciale dank gaat uit naar alle anderen die hebben bijgedragen aan het boek.

Jan Libbenga
Maart 2018

1. Verheffing op woeste gronden

Wie bij de Kerklaan in Veenhuizen de Hoofdweg oversteekt, via het bruggetje langs het limiethuisje de bossen in loopt, komt uit op een laan met oude lantaarns die naar de schaatsbaan leidt. De vraag waarom die schaatsbaan uitgerekend hier is aangelegd, en niet dichterbij het dorp, wordt al binnen enkele minuten beantwoord. De schoenen zakken steeds verder weg in het zompige gras.

Niet toevallig grenst de schaatsbaan aan het Fochteloërveen, een uitgestrekt gebied van vrijwel boomloze venen, die weids herinneren aan het Drenthe van honderden jaren geleden. Kenmerkend aan de Smildiger Venen, waarvan het Fochteloërveen een uniek restant is, is een dik pakket veenmos, dat boven de waterspiegel uit groeit.

Rond het jaar 1000 strekten de Smildiger Venen zich zelfs uit van Veenhuizen tot Hoogersmilde en van Fochtelo tot bij Assen, een oppervlakte van meer dan honderd vierkante kilometer. Met indrukwekkende vergezichten, vond ook stenenzoeker H.J. Popping uit Oosterwolde. In 1930 noteerde hij in het boek *Praehistorie*: 'Recht voor U vindt uw blik alleen de ruimte, daar raakt de hemelkoepel nog het bruin der heidevegetatie.' De keerzijde: het was een oord dat door de mens werd geschuwd. Popping schreef: 'Toen in Napoleons dagen een Fransche kolonne in Veenhuizen was aangeland, moest uit Oosterwolde eerst een Fransch verstaande gids arriveeren, voor men de tocht over het veen dorst te wagen.'

Ook schepers wisten te verhalen van het gevaarlijke veen met de 'tilheven' (drijftillen), waarin soms schapen en een enkele maal mensen verdwenen. Als een Drentse Bermuda Driehoek. De Fransen hebben het gebied rond Veenhuizen dan ook de naam gegeven die nog gebruikt wordt: Hollands Siberië.

Dat een deel van de unieke natuur gespaard is gebleven, is eigenlijk een klein wonder. Nederland had een grote voorsprong op het buitenland door de ruime beschikbaarheid van het veen. Restanten van de net niet helemaal verrotte moerasplanten bleken in gedroogde toestand zeer geschikt als energiebron. Turf kon dienen als vervanging van hout, dat steeds moeilijker verkrijgbaar was. Drenthe was in de Gouden Eeuw zelfs een van de belangrijkste brandstofleveranciers. Dat het Fochteloërveen

grotendeels werd ontzien, had diverse redenen. Niet alleen stagneerde de vraag naar turf als brandstof, het was ook niet meer rendabel om het dunne veenpakket van matige kwaliteit verder te winnen.

Het toenmalige Veenhuysen was niet alleen maar moerasveen. In de Gouden Eeuw trokken vooral rijke kooplieden naar dit gebied. Sommigen lieten er fraaie landhuizen neerzetten, met toegangshek en boombeplanting. Maar ook zij zagen het gebied toch vooral als een veelbelovend wingewest voor turfwinning (vervening).

Dat werd het niet. Het probleem zat hem vooral in de ingewikkelde waterhuishouding. Om de Maatschappij van Weldadigheid te citeren: Veenhuizen ligt op 'eene helling'. De kern van het Fochteloërveen ligt twaalf tot dertien meter boven NAP, Veenhuizen zit op zo'n acht meter. En dus stroomde al het overvloedige veenwater naar het noorden. Het is geen toeval dat net ten noorden van Veenhuizen het meanderende beekdal Slokkert begint, dat uitloopt in het Groote Diep en het Peizerdiep. Al dat water kwam in Groningen terecht.

De eerste poging tot vervening in Veenhuizen dateert al van 1550. Er werd een Schipsloot (opvaart) gegraven die als afvoerkanaal zou dienen naar het Groote Diep. Voor Groningers die natte voeten waren gewend geen goed nieuws: bij grote overstromingen in Groningen kon nu eenmaal moeilijk belasting worden geïnd. Het graven van vaarten in de Veenhuizer venen moest wat Groningen betreft worden tegengegaan om verdere overlast te voorkomen. In 1652 liepen de conflicten zelfs zo hoog op dat soldaten en arbeiders in naam van waterstaatsorganisatie Aduarderszijlvest de Schipsloot dichtgoiden. In twee dagen tijd werden vernielingen aangericht en dammen in sloten aangelegd. Schadevergoeding eisen bij de Staten kon men rustig vergeten; de turfexploitant Veenhuizer Compagnie leek gebroken.

Tot het begin van de negentiende eeuw zijn er nog wel enkele pogingen ondernomen om het gebied alsnog geschikt te maken voor vervening. Zo werd er gewerkt aan een waterkering om te voorkomen dat water in de richting van Groningen zou verdwijnen. In heel de achttiende eeuw lagen de ontginningen in het gebied echter nagenoeg stil.

Wellicht verklaart het waarom Johannes van den Bosch, het boegbeeld van de Maatschappij van Weldadigheid, begin negentiende eeuw het gebied van uiteindelijk 3000 hectare tegen een zacht prijsje kon kopen. Met deze woestijn was immers niets aan te vangen.

In 1789 had de familie Tonckens uit Norg de beschikking gekregen

over een erfenis van Warmolt Lunsingh, die toen het imposante Huis te Westervelde bewoonde, niet ver van waar Veenhuizen nu ligt. Een deel van die bezittingen betrof de gronden van Veenhuizen. Johannes Tonckens, notaris en burgemeester van Norg, leverde aan Van den Bosch naast de grond voor gemiddeld 30 gulden per morgen (een oude Europese oppervlaktemaat die per regio in afmetingen verschilde) er ook nog enkele gebouwen en een boerderij bij. 'Voordeeliger gelegenheid tot het aanleggen van kolonie kan wel nergens gevonden worden,' schreef Tonckens destijds.

De kilometers lange Kolonievaart was in 1823 echter nog niet gegraven of er ontstond een felle discussie over oude turfrechten, met name in de Bieuw, in het noordwesten van de kolonie. Nu er eindelijk een kanaal lag voor afvoer van turf, begon de kassa blijkbaar weer te rinkelen. Het recht werd fel betwist door de Maatschappij van Weldadigheid. Zelfs honderd jaar later doken diezelfde vermeende rechten weer op toen de Rijkswerkinrichting Veenhuizen ruzie kreeg met koopbrieftouders die er stellig van overtuigd waren dat ze mochten graven op het Justitieterrein. Een van hen werd voor de rechter in Assen geleid en veroordeeld. J.F.A. Welleman, commies ter directie, schreef in 1928 een dik rapport over de kwestie waarin hij concludeerde dat de Bieuw een 'onbeduidende hoek veld en veen moet zijn geweest'. Hij vermoedde een levendige handel in koopbrieven waarvan de waarde in de loop der jaren sterk was gestegen. Door de rechten te versnipperen, konden steeds meer koopbrieven in omloop worden gebracht. Welleman sprak van 'dieverij in het groot'.

Met de turfhandel zou het niets meer worden in Veenhuizen. In 1827 meldde de Maatschappij van Weldadigheid nog dat men te Veenhuizen met 32.000 vlokken lange turf was blijven zitten. De turf die nadien werd gewonnen had Veenhuizen grotendeels voor eigen gebruik nodig.

De Maatschappij van Weldadigheid had het 'boerschap Veenhuizen' en de daarbij behorende heidevelden echter niet voor de turf gekocht. Er moest een groot gesticht komen om arme kinderen voor de landbouw op te voeden. In razend tempo werd daarom eerst een vaart gegraven, zodat al snel grote Zuiderzeeschepen de benodigde materialen konden aanleveren. Directeur Wouter Visser was er in juni 1823 zelfs stil van, een plek die 'voor zes weken niet dan zeldzaam door menschenvoet was betreden' was nu een en al levendigheid met werkvolk dat zich bezighield met veenhouwen en zandschieten. Daar waar nimmer tevoren een

Gezicht op het Eerste Gesticht in de kolonie Veenhuizen, Alexandre Joseph Boens, naar H. van Geelen, 1827 (collectie Rijksmuseum)

schip gezien was, verscheen 'eener kleine vloot die ieders verwondering gaande maakte'.

Korte tijd later was men al bezig leem te graven voor te bouwen huizen. Leem die in veldovens ter plekke moest worden gebakken. De verwachtingen waren hooggespannen, vooral omdat 'velen het daar voor mogelijk houden, dat ter uitroeijing der bedelarij en ter verbetering van de geringste volksklasse, geen middel doelmatiger is dan de kinderen der behoeftigen eene goede opvoeding te bezorgen'.

Rond het Eerste Gesticht, dat aanvankelijk in het verlengde van de hoofdvaart werd gebouwd, werd een omgrachting aangebracht met daarbuiten moestuinen en ontginningsakkers en een enkel boerenbedrijf. Tussen de korte tijd later gebouwde gestichten Twee en Drie werd een zestal wijken (sloten) aangelegd die met een onderlinge afstand van 750 meter haaks op de in 1826 gereedgekomen Kolonivaart stonden.

Kranten meldden in die jaren, ongetwijfeld op gezag van de Maatschappij zelf, dat de grond 'uitmuntend voor den landbouw geschikt' was. Men was ervan overtuigd 'dat deze Kolonie boven alle anderen (zal) uitmunten door hare gunstige ligging, haren goeden grond en voordeeligen aanleg'. Aanvankelijk kwamen er dan ook alleen maar goede be-